

تال

(کمانچہ لرستان)

تحقیق : سید رسول صدریہ

تال (کمانچه لری)

تال^۱ در زبان لری دارای معانی مختلف می باشد.

۱. تار (مانند تالی می = یک تار مو)

۲. رشته (تالی بن = یک رشته نخ، تال تال = رشته رشته)

۳. در لرستان به کمانچه تال می گویند.

تال نوعی کمانچه است که آن را در استان لرستان می نوازند، اما دو ویژگی آن را از کمانچه متداول سنتی مجزا می سازد. اولین ویژگی مربوط به کاسه این ساز است که برخلاف کمانچه سنتی بسته و یک تکه نیست بلکه انتهای آن باز، شکل کاسه اش مخروط ناقص و درون کاسه و زیر پوست قابل مشاهده می باشد. به همین دلیل آن را کمانچه پشت باز نیز می گویند.

ساز تال^۳ سیم دارد. دومین ویژگی در حفظ سنت کهن، تعداد سیم ها در این ساز است. کمانچه موسیقی سنتی امروزه دارای چهارسیم می باشد.

کاسه ها را به صورت مخروط ناقص درست می کنند و اکثراً پشت باز ساخته می شوند. در حدود ۷۰ سال پیش به تقلید از کمانچه سازان مناطق دیگر، این سازها را پشت باز می سازند و هنوز این روند ادامه دارد^۲. ولی قبل از این، نوازندگان با سازهای که کاسه گرد و پشت بسته بوده اند، ساز می زده اند^۳. تال ها صدایی پر قدرت و شفاف دارند و چون کاسه ی سبک دارند، اجرای قطعاتی که نیاز به چرخیدن سریع ساز دارد بر روی این کمانچه ها آسانتر است و این امتیازی برای این نوع کمانچه به حساب می آید.

۱. نقل شده از اهالی وساکنین منطقه لرستان.

۲. با استناد به گفته های شادروان همتعلی سالم کمانچه نواز و خواننده مشهور لرستان.

۳. علیرضا الماس عموی مرحوم شاه میرزا مرادی (نوازنده سرنا) از نوازندگانی بوده که با این ساز می نواخته است.

طریقه ساخت تال :

کاسه تال را از چوب یک دست می تراشند و معمولا چوب توت مورد استفاده قرار می گیرد . در ابتدا مخروطی را که دو طرف آن باز است می تراشند (همان مخروط ناقص) . قطر قسمت جلویی (جایی که پوست کشیده می شود) معمولا حدود ۱۰ سانتی متر و طرف دیگر کاسه معمولا حدود ۱۲ سانتی متر بوده است . ضخامت بدنه کاسه حدود ۱ تا ۱/۵ سانتی متر و عمق آن ۵/۱۰ سانتی متر بوده است .

دسته تال بر خلاف کاسه تقریبا در یک شکل ساخته می شود. جنس دسته از چوب گردو و شکل آن مخروط ناقص یا استوانه می باشد . طول دسته حدود ۳۳ تا ۳۴ سانتی متر و قطر آن در شیطانک ۳۷ میلی متر و در محل اتصال به کاسه ۳۱ میلی متر است . دسته در قسمت کم قطر (۹/۵ تا ۱۰ سانتی متر) کاسه مخروطی نصب می شود . طول دسته تال حدود ۲۳ سانتی متر است . سه گوش چوبی (هر کدام حدود ۱۰ تا ۱۲/۸ سانتی متر) بر روی دسته تال قرار می گیرد (جعبه گوش ها که بر روی دسته تراشیده شده) ، و سیمها پس از رد شدن از روی شیطانک و عبور از روی دسته ، کاسه و خرک به سیم گیر وصل می شوند. سیم ها معمولا از جنس فولاد سفید می باشند^۱ . سیم گیر غالبا شامل ۲ زائده است که سیم ها به آنها وصل می شوند . بر روی دهانه قسمت کم قطر کاسه پوست کشیده می شود و این پوست معمولا پوست بره گوسفند ، بز، پوست آهو و غیره می تواند باشد.

خرک به طور افقی بر روی پوست قرار می گیرد (حدوداً در فاصله ۵ سانتی متری سیم گیر (مقطع پوست)) و سیم ها با فشار ، خرک را به پوست می چسبانند . خرک معمولا از چوب توت تراشیده می شده است و طول خرک (در مقطع پایه) حدود ۴ سانتی متر بوده است . میله فلزی ، که به دسته متصل است و از درون کاسه میگذرد . این میله (میل - سیخ) که حدود ۱۰ سانتی متر از طرف دیگر کاسه بیرون می آید ، به عنوان پایه ای برای قرار گرفتن ساز بر روی پای نوازنده و با نصب چند زائده به عنوان سیم گیر استفاده می شود . نوازنده ها به صورت نشسته چهار زانو یا دو زانو ساز می زده اند .

آرشه یا کمان^۲ : ساز تال از زیر مجموعه سازهای زهی آرشه ای می باشد . موی

کمان از جنس موی اسب می باشد. طول کلی کمان این ساز در حدود ۶۰ سانتیمتر می باشد (بین ۵۵/۵ تا ۵۹ سانتیمتر) .

۱ . در گذشته گاهی از زه نیز استفاده می شده است .

۲ . کمان : ترکیه یا چوبی که یک سمت آن انحنا دارد و موها را به صورت دسته ای به وسیله چرم به دو سر آن می بندند .

طریقه اجرا بر روی ساز :

برای نواختن این ساز نوازنده از کمان استفاده می کند . کمان را با دست راست گرفته و موهای آن را با انگشتان دست راست می کشد. سپس آن را به صورت افقی بر روی سیم ها می کشد. ایجاد صدا از طریق کشش سیم در بر خورد با موهای کمان می باشد و به صورت دست باز یا گرفتن سیم ها با انگشتان دست چپ صورت میگیرد . ۴ انگشت دست چپ برای گرفتن سیم ها استفاده میشوند و انگشت شست در پشت دسته قرار می گیرد .

موی کمان تال بر خلاف سازهای زهی آرشه ای غربی بر روی چوب محکم کشیده نمیشود ، بلکه نوازنده است که به هنگام نوازندگی به تناسب احساس ، فشار را بر روی سیم ها تغییر می دهد . و این موضوع باعث به وجود آمدن تکنیک های صدایی خاصی برای این ساز می شود .

چگونگی صدای تال به عواملی بستگی دارد که بعضی از آنها از این قرارند: جنس چوب، ضخامت در نقاط مختلف کاسه، شکل کاسه، اندازه های کاسه، چگونگی سطح کاسه از نظر تراش، نوع و ضخامت پوست، جنس و شکل و اندازه و محل قرار گرفتن خرک، چگونگی شیطانک، جنس سیم، زاویه اتصال دسته به کاسه.

نام قسمت های مختلف ساز به زبان لری :

خرک : زیر تال

میل(سیخ) : چز

شیطانک : زیر سیم- سیم گیر

تاج- سر تاج - لانه کوک : تِلَاسِه

برای ساختن تال با صدای دلخواه ضمن در نظر داشتن عواملی که گفته شد سالها تجربه لازم است. در بیشتر موارد نوازنده ها با ساخت ساز نیز آشنایی داشته اند .

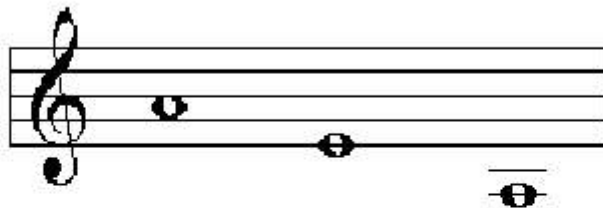
مناطق که تال در آنها نواخته می شود :

ساز تال را در همه مناطق استان لرستان می نوازند ولی تمرکز بیشتری را در شهرهای خرم آباد ، بروجرد ، دورود و الیگودرز شاهد هستیم . این ساز مختص قوم لر و لک می باشد . در بعضی از مواقع دیده شده که اقوام بختیاری هم از آن استفاده می کرده اند .

سیستم و نظام کوک تال :

با توجه به اینکه موضوع مورد تحقیق ساز تال می باشد ما فقط به کوک های مورد استفاده نوازنده های قدیمی این ساز اشاره می کنیم زیرا سیستم کوک کمانچه ۴ سیم در محدوده این تحقیق نمی گنجد .

کوک مورد استفاده استاد همتعلی سالم (کوک راست)^۱

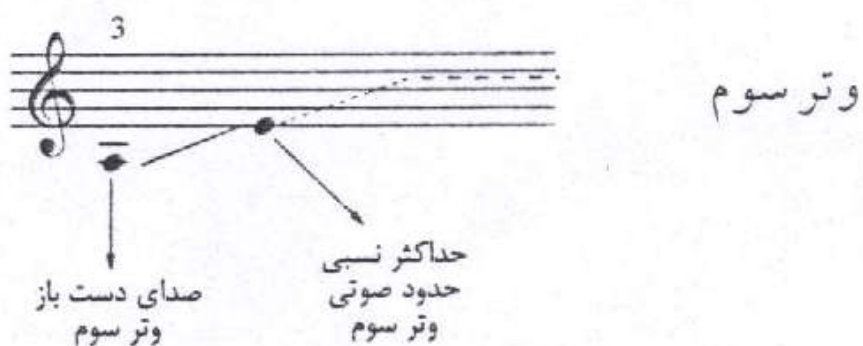
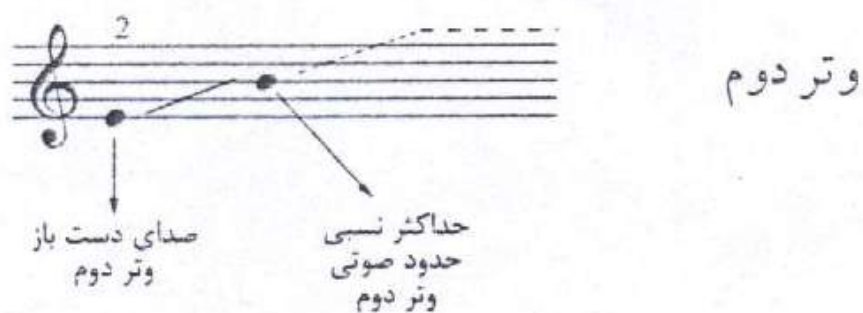
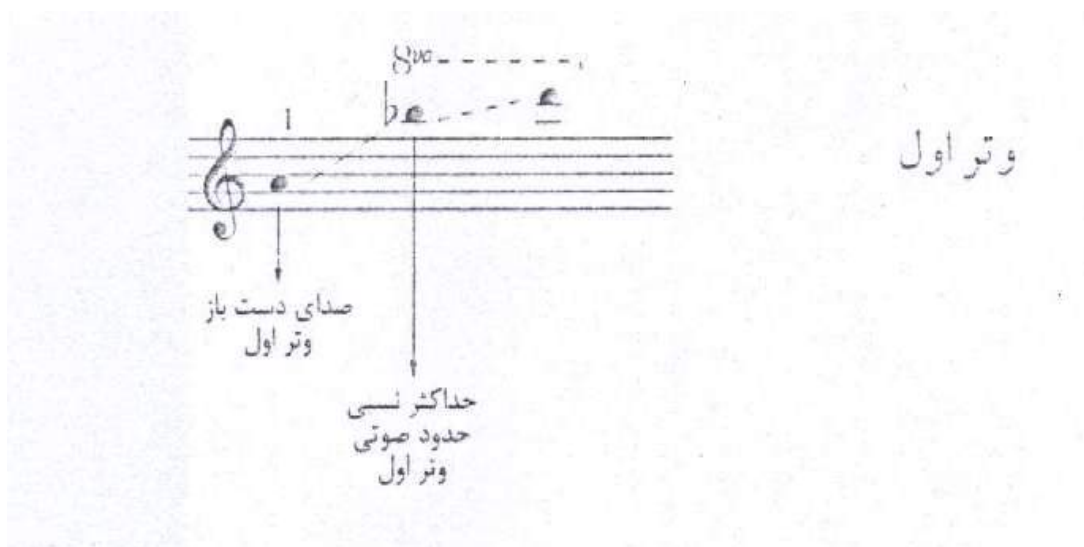

در اجرای سنتی موسیقی لری ، موسیقی معمولاً با نواختن علی دوسی ، ساریخانی ، شیرین خسرو (آوازهایی با متر آزاد) شروع می شود و پس از اجرای این بخش معمولاً با اجرای یک یا چند رقص ادامه پیدا می کند . و این تسلسل معمولاً رعایت می شود .

۱ . جهت مطالعه و آشنایی با انواع کوک های مورد استفاده در کمانچه های لری جدید و ۲ سیمه می توانید به کتاب دائره المعارف سازهای ایرانی ، محمد رضا درویشی ، انتشارات ماهور صفحه ۴۸۹ مراجعه کنید .

محدوده صوتی تال در هر کدام از وترها (ذکر مستقیم از کتاب آقای درویشی *):

آنچه در این بخش مشاهده می کنید حداکثر نسبی برای اجرای نوازنده حرفه ای و چیره دست ساز میباشد. و در وتر، اول نوازنده معمولی حد نسبی نوازندگیش یک اکتاو پایین تر از حد نوشته شده است.

نقش موسیقایی ساز تال در منطقه لرستان :

موسیقی لرستان از دیرباز تاکنون تاریخ کهنی را پس پشت نهاده و همگام و همدم سورو سوگ مردم این دیار بوده و در این مسیر فراز و فرودهای بسیاری را تجربه نموده است. این موسیقی کهن و باستانی استمرار خود را مدیون خنیاگران و نوازندگانی میداند که با دست و دهانی خالی و دلی پراز حسرت نگاه ها و با ورداشت های انسانی به ساز و سرود و نغمه مشغولند . به این گردانندگان ساز در اصطلاح محلی و گویش لری سازنه **sazena** گفته می شود .

البته سازنه را عده ای رقصنده چابک بنام بازنه **bazena** یاری می دهند و همدست با سازنه و در جواب ساز او حجم زیبایی از دست افشانی و چرخش دستمال های رنگارنگ را به منصفه ظهور می رسانند .

هرچند این واژه در مورد نوازندگان سرنا اطلاق می گردد، اما به همه موسیقیان و نوازندگان دیگر سازهای موسیقی لرستان نیز گفته می شود . در این منطقه به نوازندگان **لوطی** هم می گویند .

رقص های لری :

از رقص های مهم لرستان میتوان سنگین سما (که به خاطر مشکل بودن از نظر تکنیک و سرعت آرام ، بیشتر سالخوردگان آن را اجرا می کنند) - قطار - سه پا - دوپا - اوشاری یا شانه شکی - دودستماله (در هر دست یک دستمال) - هل پرکه را نام برد. این رقص ها معمولا در فضای باز و با نواختن نغمه های موسیقی لری توسط نوازنده سرنا و همراهی دهل انجام میشود . این رقص ها بازمانده مراسم آیینی و جهان اساطیری گذشته اند و به شکل دسته جمعی و بسیار دیدنی اجرا می شوند .

از سازهای قدیم موسیقی لرستان سرنا (که در منطقه به آن **ساز** گویند) و دهل و تال و تومک (همان تمبک با اختلافاتی در شیوه نواختن) و در برخی نواحی بلور **bellour** یا همان نی لبک فلزی دست ساز را می توان نام برد. استفاده از سرنا در فضای باز بیشتر از تال می باشد . و در جشن های عروسی و مراسم شادی از تال

برای همراهی نغمه ها استفاده می کنند . نوازنده تال در بیشتر مواقع خواننده نیز می باشد و نقش همراهی گروه همسرایان را نیز به عهده می گیرد . بیشتر قطعاتی که اجرا می شود ساز و آواز است و در زمانی که ملودی زده میشود نوازنده یا با آن می خواند و بعد سکوت می کند و همان ملودی را مجدد با ساز می نوازد یا به صورت آرشه کشی های کوتاه همراه آواز فضا سازی می کند . (بیشتر زمانهایی که جشن به داخل دووار (چادرهای عشایری) یا منزل انتقال پیدا می کند یا در زمان شب از تال و تومک استفاده میکنند) . و قطعاتی همچون علی دوسی ، هیوله ، شیرین خسرو را با تال همراهی می کنند .

البته در حاشیه لرستان نیز شاهد نواختن دوزله و تنبور یا تمور هستیم که بیشتر سازمناطق کردنشین است. " امروزه به دلیل مجاورت و ارتباط مناطق مختلف و تبدلات رایج فرهنگی سازهای غیر بومی دیگر مانند دف و سازهای موسیقی دستگاهی (سنتی) و سازهای الکترونیکی در گروه ها و اجراهای موسیقی لری نیز بکاربرده می شود که درموردی با استفاده بی رویه و نامرتبط و نابجا و ناهمخوانی این سازها با مضامین و فضای موسیقی لری و آهنگسازی!!! تقلیدی برخی از مدعیان این عرصه موجب کسالت بار شدن فضای موسیقی و تکراری شدن برخی مضامین کهنه و نه کهن موسیقی اصیل لرستان شده اند. " ¹

موسیقی لری که به اشتباه آن را در قالب دستگاه ماهور و راست پنجگاه و در برخی مواقع شبیه به گام ماژور اروپایی دانسته اند باوجود شباهت بسیار زیاد ساختارملودی و کوک آن بادستگاه ماهور از نظام ساختار ملودی خود تبعیت نموده، نه در محدوده و چارچوب دستگاه های موسیقی ایرانی می گنجد و نه از سیستم والگوی گام های موسیقی اروپایی پیروی می کند. وجود مقام ها و ترانه های لری - لکی مانند : هوره - مویه - ساریخانی - شاهنامه خوانی (شه نومه خونی) و ... که نظام موسیقایی پیچیده خاص خودشان را دارند، دلالت بر این تفاوت ها دارد .

همین تفاوت‌های ساختاری موجب بروز گونه‌های مختلف موسیقی بر مبنای و مختصات زبان و فرهنگ آنان گردیده که هر کدام با دارا بودن اصالت بومی و خصلت قومی خود، دارای هویتی مستقل هستند .

واشکافی پیچیدگی‌های این موسیقی‌ها علاوه بر آنالیز ساختاری و تشریح الگوهای موسیقایی و زیبایی شناسی آنها به نگاهی جامعه شناختی و مطالعات مردم شناسی نیاز خواهد داشت .

از اساتیدی که در زمینه نواختن کمانچه لری (تال) می توان نام برد ,

استاد همتعلی سالم - استاد پیر ولی کریمی - استاد
علی رضا حسین خانی - استاد قوچعلی راج

در دهه اخیر نیز فعالیت های چشم گیری در رابطه با اهلیای موسیقی این منطقه توسط اساتیدی چون علی اکبر شکارچی , درویش رضا منظمی , فرج علیپور و... انجام شده است .

منابع :

- سیف زاده , سید محمد , پیشینه تاریخی موسیقی لرستان. انتشارات افلاک 1377
- درویشی , محمد رضا , دائرة المعارف سازهای ایران , جلد اول , مرکز انتشارات ماهور
- مشتاق , فرهاد , تاملی بر شادیانه در موسیقی لرستان , اینترنت , نقل از ایسنا
- سایت اینترنتی لرسو , <http://loresoon.blogfa.com/cat-9.aspx>

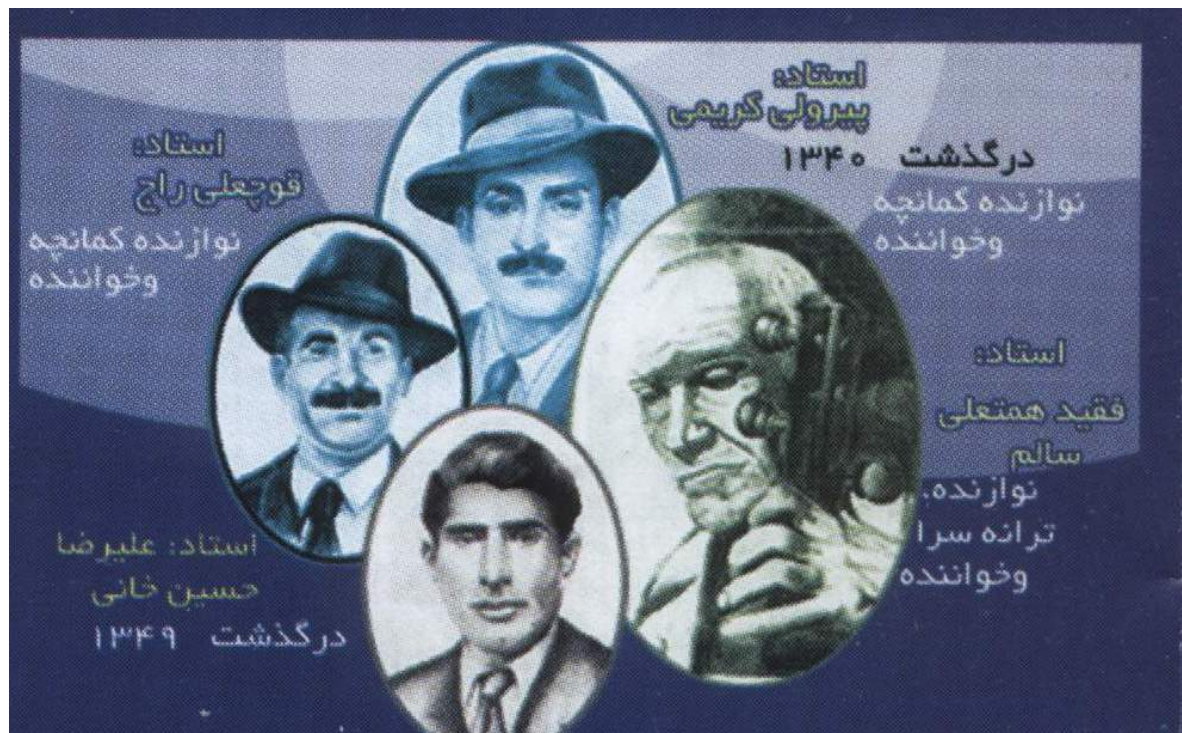
شادروان استاد علیرضا حسین خانی

(در این تصویر چگونگی نواختن تال را مشاهده می کنید. ۴ انگشت دست چپ منهای شصت

که در پشت دسته قرار گرفته ، به کار گرفته می شوند .)

شادروان استاد پیرولی کریمی

عکس از کاتالوگ نوار میراث عشق (فرج علی پور)

شادروان استاد همتعلی سالم کمانچه نواز و خواننده شهیر لرستان